

<https://doi.org/10.5559/di.29.1.09>

Ankica Marinović, Ivan Markešić (Ur.) 500 GODINA PROTESTANTIZMA: BAŠTINA I OTISCI U HRVATSKOM DRUŠTVU

Centar za demokraciju i pravo "Miko Tripalo",
Institut za društvena istraživanja u Zagrebu, Vi-
soko evanđeosko teološko učilište u Osijeku
Zagreb, 2018., 401 str.

Ovo je velika, opsežna i izvrsna knjige. Ima 19 autora priloga, gotovo 400 stranica teksta i probranu literaturu uz priloge. Lako se čita, i mada neki autori teže apstraktnom stilu, pregledna je, razumljiva i koncentrirana na povod označen naslovom.

Protestantizam nije samo religija. On je mnogo više od toga. Samo u početku razlaza s Rimskom crkvom u tumačenju dogmi, detalja ceremonija ili pokornosti autoritetu, protestantizam je bio drukčiji u tumačenju vjere i Svetoga pisma. S vremenom je protestantizam postao način razumijevanja smisla života, rada i obiteljskih odnosa. Protestantizam naglašava odgovornost i strogost, predanost radu i Weber nije bez razloga smatrao da je protestantizam bitno utjecao na nastanak kapitalizma. Kada i koliko je protestantizam utjecao na Hrvatsku? Više nego što to obično mislimo, jer u Hrvatskoj povijesti ostali su brojni tragovi. Ne samo kroz djelovanje istaknutih pojedinaca, protestantskih teologa, nego i utjecajem na književnost, umjetnost i poduzetništvo. U tome je Ivan Mar-

kešić napravio sjajan prilog o Krleži i protestantskim reformatorima.

Meni je osobno najbolji dio sintetski uvod Ankice Marinović i Ivana Markešića, koji objašnjavaju osnovne društvene posljedice protestantizma za europsku civilizaciju i moderno društvo, emancipiranje eura, učinke slobode vjerovanja, stvaranje političke elite, daju osnovne statistike protestantizma u Hrvatskoj i zaključuju: "Protestanti su se, unatoč religijskoj distanci i konzervativnoj većinskoj Crkvi s malo koncilskog proboja, samozatajno etablirali u društvu, pridonose mu i zalažu se za svoja prava kada je to potrebno".

Slijede tri skupine radova. Prva problematizira povijesne aspekte reformacije, druga razmatra filozofske aspekte protestantizma, a treća se usredotočuje na otvorena teološka pitanja.

Danijel Berković opširno iznosi okolnosti nastanka i širenja protestantskoga pokreta, diskretno analizirajući ulogu vjere u nacionalnoj homogenizaciji. Odmjerenom i vrlo dokumentirano. Zrinka Blažević bavi se historijskim istraživanjima slijedeći ideju kulturnoga transfera i teorije konfesionalizacija u širokoj paleti teorijskih tumačenja tih procesa prema inovativnim tumačenjima ideografskih elemenata hrvatskoga slučaja. Nema sumnje da je protestantska usredotočenost na Bibliju, tiskanje i diseminacija prvih knjiga snažno utjecala na kršćanstvo. Upravo time bavi se u vrlo detaljno dokumentiranom prilogu Alojz Jembrih. Nevjerojatno je do koje razine potpunosti i preciznosti iznosi detalje vezane uz tiskanje Biblije i djelovanja Trubara i Stjepana Konzula.

Anna Maria Gruenfelder napisala je poglavlje o evangeličkim Crkvama u južnoslavenskim zemljama u 20. stoljeću. Studija pisana iz rakursa povijesti evangelističkih Crkava kroz tri politička režima, ali s mnogim refleksijama i vezama s općom europskom povijesti. Detalji su zapanjujući. Prije svega njemačka manjina, najvećim dijelom protestantska, morala je birati između političke instrumentalizacije i

religijskog identiteta. Nije bilo lako, rađeni su kompromisi, pa je za trenutak izgledalo da je suglasje s vlastima dobra opcija, ali kad bi se promijenile političke okolnosti, korisno je postalo tragično. Tako, na primjer, taktički iskazi lojalnosti kraljevskoj dinastiji, kasnije Paveliću na sličan način, bili su opravdanje za strašnu komunističku represiju i odmazdu. Mogu se zamisliti i unutarne drame. Njemačka rastrgnuta između njemačkog identiteta i univerzalnoga poziva vjere, osjećaja da su najispravniji u toj dvojbi postali najveće žrtve. Traženje ustaša o dokazu o arijevsom podrijetlu moralo je vrijeđati savjest, ali sluganska politika prema Crkvi dala je prednost materijalnim probicima i trenutačnoj sigurnosti. Drama je bila to veća zato što su progoni svake, pa i evangeličke, religije bili u Njemačkoj vrlo brutalni.

Manjine, pa i evangeličke, u Kraljevini Jugoslaviji uzimane su u političkim manevrima, ali naravno bile su izigrane kada su trebali drugi i jači partneri. Iako je to, generalno, poučno i za druge manjine, iskrena zagrijanost za nacionalističke ideologije nije bila strana ni jednoj Crkvi u našoj povijesti (Popp, Stepinac).

Slijedi niz rasprava o filozofskim raspravama u vezi s protestantizmom.

Željko Pavić napisao je dužu raspravu u kojoj elokventno prikazuje Luthe-rov, a time svoj, stav prema objavi i osobnoj odgovornosti, osobito u raspravi s Erazmom. Snažan je zahtjev prerasumijevanju razlika u tumačenju i preobrazbi osobe i njezine savjesti.

Goran Sunajko napisao je izvrsnu filozofsku studiju o filozofiji M. Luthera, napose o njegovoj opreci prema Tomi Akvinskome i odgovornosti prema savjesti. Kratko, razumljivo i jasno. Jure Zovko

upustio se u odnosu Matije Vlačića Ilirika prema suvremenoj hermeneutici. Jadranka Brnčić razmatra pitanja implikacija teološkoga pluralizma za moderno društvo. Religija se vratila u javne rasprave, politiku, kulturu i obrazovanje. No nova su vremena i okolnosti. Citiram: "povezana s isticanjem nacionalnog identiteta, takva je religioznost hranila sakralnu nacionalističku retoriku, folklorni religijski elementi postali su važniji od duhovnih – vjerske zajednice i vjerski službenici bili su uglavnom servis društvenih rituala, kršćanstvo često služilo kao društvena mimikrija" i "ne postoji uvjerljiv razlog zašto vjernici ne bi živjeli po pravilima svoje vjerske zajednice a da ih ne nameću svima i svakome".

Teološka rasprava o reformaciji kao pokretu biblijske obnove Stanka Jambreka pokazuje da prijepori nisu jednostavno rješene teoloških prijepora, nego da iza njih stoje sasvim duboki sporovi tumačenja Riječi. Upozorava na immanentnu isključivost kršćanstva, koja nije izbljedila ni danas nakon riječi o toleranciji. Jasmin Milić prikazuje doista impresivan primjer održanja protestantske župe u Tordincima. Ni ratovi ni progoni nisu uništili kontinuitet te zajednice ni njezinu impresivnu upornost održanja vjerskoga kontinuiteta.

U završnim poglavljima Ankica Marinović i Dinka Marinović Jerolimov prikazuju studiju slučaja triju manjinskih vjerskih zajednica i njihovo nastojanje da izbere ravnopravnost s drugim zajednicama i sklope ugovore s vladom, sve dok konačno nisu dobili i spor pred Sudom za ljudska prava. Unatoč dobivenoj presudi, njihov rat s birokracijom nije gotov. Ivan Markešić dodaje dio o ulozi protestantskih zajednica u obrazovanju u Hrvatskoj. Prilaze se i studija (Matošević, Schuman, Šeba) o nastanku Sveučilišnoga centra za protestantsku teologiju. Boris Kozjak razmatra stav protestantskih vjerskih zajednica prema kockanju, a Ivan Markešić daje lijep osvrt o Krleži i hrvatskim protestantskim reformatorima.

Izet Beridan PORODICA I RAT

Hrvoje Nemet savjesno je sastavio kazala i bilješke o autorima.

* * *

Ne sjećam se kada sam čitao knjigu s olovkom u ruci i podcrtavao rečenice. To je zato što su autori u ovoj knjizi vješti pisanju i govoru. Iako u knjizi ima korisnih podataka i statistika, to je knjiga u kojoj su riječi oruđe, pa su rečenice i citati povod da se čitatelj zamisli. Meni su bili povod da mi misli krenu uz teme koje čitam. Doista, zar je protestantizam i jesu li reformističke Crkve različite od naših tradicionalnih dominantnih religija? Jesu, moj je dojam, u nastojanju da slijedim poruke tekstova. Religija prema dominantnim obrascima zatvorila se svijetu, pobjegla u ceremonije i fraze ezoteričnih jezika koji ne korespondira sa stvarnosti. Usprkos svim namjerama duhovnih vođa i uzora, obrasci i dogme te birokracija prevladaju nad plemenitim ciljevima Objave. Protestantizam kao da je otporniji na tu rutinizaciju vjere i dominaciju hijerarhije. Vjernici su usmjereni na pismo i zajednicu, na krutu vjeru koja apelira na svijest i poslušnost Bogu. U povijesnom kontekstu, jer protestanti su u našoj povijesti bili smatrani neprijateljima ili barem drukčijim zajednicama, nije bilo lako zadržati identitet i zajednicu.

U mnogim detaljima primjećuje se ta diskriminacija. Treba se dičiti sposobnošću da se vjera uklopi u moderni svijet bez histeričnog osjećaja da je nešto drukčije ili novo, krivo ili prokletu. Ovo je knjiga koju je zanimljivo čitati, a koja ostavlja slobodu da se pročitano iskoristi kao katalizator za vlastiti stav.

Josip Kregar

Fakultet političkih nauka Univerziteta Sarajevo Sarajevo, 2018., 476 str.

Knjiga Izeta Beridana, redovitoga profesora Fakulteta političkih nauka Univerziteta u Sarajevu, pod naslovom *Porodica i rat* obseže 476 stranica i uz Predgovor (5-8), Uvod (9-12), Zaključna razmatranja (341-378), Prilog (379-392), Popis literature i izvore (393-400), Završno poglavlje (401-474) i Bilješke o autoru (475) ima šest zasebnih, ali međusobno neraskidivo povezanih, poglavlja. Knjiga se sastoji od dva dijela i nastajala je u posebnim okolnostima. Prvi dio završen je 1996. nakon dugotrajnih teorijskih i empirijskih istraživanja, koja je autor poduzeo da bi istražio utjecaj rata na obitelj "kao najstariju i najstabilniju socijalnu grupu u ratu kao izuzetnoj i najtežoj socijalnoj situaciji" i obiteljske odnose, kao i funkciju obitelji u ratnim okolnostima i njezine prilagodbe uvijek novim i posebni(ji)m ratnim okolnostima. Upravo stoga ova knjiga može i treba biti važna i za Hrvatsku, jer se bavi obiteljima koje su na početku srbijanske agresije na Hrvatsku svoje utočište našle u Sarajevu (gdje su bile smještene hrvatske izbjeglice iz Hrvatske), odnosno u okolici Sarajeva, u mjestu Pale (gdje su bile smještene srpske izbjeglice iz Hrvatske). Među tim izbjeglicama nalazio se i dio muslimanskih (bošnjačkih) obitelji, koje su zajedno s hrvatskim obiteljima izbjegle iz Istočne Hercegovine, gdje su na početku 1991. već bila započela ratna djelovanje. Zapravo, napadom crnogorskih rezervista uz pomoć jedinica tzv. Jugoslavenske narodne armije (JNA) na hrvatsko selo Ravno u općini Trebinje, između 2. i 6. listopada 1991., započeo je rat u Bosni i Hercegovini.

Zahvaljujući radu ponajprije u Komisiji za prikupljanje činjenica o zločinima sa sjedištem u Sarajevu, a potom od 1992.